

БИ АКАДЕМИКЛАРНИ З ТАНИЙМИЗМИР

Асрор Мўмин,
Ўзбекистон Республикасида
хизмат кўрсатган журналист

Дунё илм-фани аҳли орасида Бағдод Маъмун академияси машҳур. Унга Хорун ар-Рашид (763 ёки 766-809) халифлиги даврида асос солинган. Маъмун (786-833) халифлиги даврида сабақ маснави учун қўйичма бинолар курилган. Академия қизғин фаолият кўрсатгани учун Байт ул-хикмат номи билан машҳур бўлган. Уша кутугу даргоҳда бизнинг замнимиздан боргаран кўпласб илм аҳли ҳам таҳсил олган, тадқиқотлар ўтказган. Фаҳралнишга аргизгил жойи шуки, бу даргоҳда Мусо ал-Хоразмий (783-850), Аҳмад ал-Фарғоний (797-865) каби алломаларимиз, бархалар килишган, дарс беришган. Хозирги тил белан айтганда, улар Бағдод Маъмун академиясининг академиклари бўлишган.

Юртимиздаги биринчи академия Хоразмийлар хўкмронлиги даврида (992-1017) ташкил этилган. 1004 йилга келиб, у Дорул ҳикмат ва маориф номи билан тўла шаклланган имайли даргоҳига айланган. Кейинчалик Хоразм Маъмун академияси сифатида тарих саҳифаларидан жой олган. Унда Абу Наср ибн Ироқ, Абулхайр ибн Ҳаммор, Абу Райхон беруний, Абу Али ибн Сино каби алломалар ишлана.

1420 йили Самарканда Мирзо Улуғбек (1394-1449) тоғондан очилган мадрасани ҳозирги кунда илм аҳли Улуғбек академияси деб атайди. Бу даргоҳда фаолият юритган Мирзо Улуғбек, Қозизода Румий, Ғиёиддин Коший, Али Кушчи сингири алломалар – академиклар жаҳон илм-фани тараққиётiga улкан хисса қўшишган.

Умуман олганда, «академик» учонни ҳамиша юқосак мақомда бўлган. Бизнинг ёшлиқ давримизда ўтган асрнинг 70-80-йилларида эса ёшлар академикларга хавас қилишади. Эсимда, кўпчилик мактаб битирувчилари академик Ёлқин Тўракулов (1916-2015)га ҳавас қилишади. Тошкентдаги универсitetning бислогия факультетига ўтишига киришган, семвии академикдан сабоқ олишган, кейинчалик айримлари етук олим, алломаларни билишган.

Хозирги ёшлар академикларимизни билишадими, уларга ҳавас қилишадими? Назаримда, бугун одамларинг академикларга муносабати ўзгарандай. Уларни илгаридаги танишмайди, тўрга таклиф этишмайди, кўчаларда йўл беришмайди.

Ушбу маколага маълумотлар тўлпаётган вактида анча йиллар олдин ўзим гувоҳ бўлган бир воеке ёдимга тудди. У пайттар дунёга машҳур академикларимиз – Жура Маъсев (1928-2014) ва Алибек Рустамов (1931-2013) ҳаёт эдилар. Бир куни «Пахтакор» метро бекатида тушиб, «Алишер Навоий» бекатига ўтишига ногландим. Олдинда Жура Маъсев хайёл сурб кетаётган экан. Халал бермаслик учун ортидан секин одимлай бошладим. Жуссаси кичик бўлгани учун ёндан утётгандаги кутилтиришни кетишар, у эса қаршиидан келаётгандагар йўл берарди.

«Алишер Навоий» бекатига қаршиимиздан Алибек Рустамов келаётганига кўзим тудди. Уни ҳам ёндан утётгандаги туртиб ўттарди. Ниҳоят, иккаки академик бекатда учрашиди. Саломлашгач, чеккарока ўтиб, қизғин сұхбати киришиши. Барбир, йўловчилар уларни туртиб ўт, хеч ким давримизнинг иккаки машҳур академигини бирга кўргандаган ҳайратга тушмасди.

Метордан кибиқ, ўйдан ўтиш учун яшил чирок ёнишини кутдими. Кора ранги машиналарнинг орка ўринидига керилб ўтирган ёш йигитчаларни кўриб, хаёлмуга бир савол келди: «Нега жаҳон ётироф этидиган академикларимиз жамоат транспортида, кимлигини сал наридаги қўйини ҳам билмайдиган йигитлар давлат хизмат машинасинада?».

«Академия», «академик» сўзларининг пайдо бўлиши милоддан аввалги 427-347 йилларда яшаган файлесуф Афлотун номи билан боғлиқ, У Афинага яқин Академ деган жойдаги богоид шогирдларига сабоқ берган, фозиллар билан илмий мунозаралар ўюштирган. Бу мажлисларда дунёниг иккинчи файлесуфи, милоддан аввалги 388-322 йилларда яшаган Арасту ҳам қатнашган. Шундан кейин «академия» сўзи истеъмолга кирган, файлесуфларни, алломаларни академик деб шарафлам ўрға айланган. Ушбу атама ҳозир айрим мамлакатларда юқсак ва нуфузли илмий унвон сифатида қўлланилади.

Жўра Маъсевнинг ўзга генетикасига оид илмий очимлари жаҳон олимлари томонидан ётироф этилган. Олим илм-фан тараққиётни ва қишлоқ ҳўялиги ривожланшига катта ҳисса кўшган. Ҳатто ҳорижда ўтказган генетикларнинг биринчи халқaro ажноманига раислик қилиш унга топширилган. Алибек Рустамов эса етук тишишнинг наувишунга сифатида обўй-этибор қозонян. У Коҳираларда машҳур университетига дарс бершига таклиф этилган. Муддати тугаси арафасида ўтиб ўтказсанда ҳам олим ёкилардан бир купеда кетаётган зўйинлиниг йўлдошига айтиган гапларида очик-оидин ифодаланган:

«Шу дамгача мен Россиядаги ўзигрмага яқин ҳашаматли кўпроқ солдим, учта катта шаҳардаги водопровод кўрдим. Россиядаги, Англияда, Бельгияда шудадим... Болалик чоғимдан химиya қизиқишин зўр бўлган, бўш вактларимда шу фан бўйича кўп шуғулланман ва бози бир органни кислоталарни топиш тўлларини кашф этганинан, чет элдаги ҳамма ҳамия дарслукларидаги менинг номини кўшишнинг мумкин. Мана, қаридим, ёшишим яшаб, ошишим ошадим... Лекин номим чиқмади.

Кукеча жумлиқ чўкди, у сўзини ғамгин давом этилди:

– Энди ўйлаб кўрсам, шуҳрат қозонни ўйларини билмаган эканман.

– Ўйларни қаноқа экан? – сўради йўлдоши.

– Билмасам бу дардисарни!... Мен билан ён-маён ўтсан вуз тезда ном чиқарган бози одамларни биламан, кўчилиши менга қарагандо куп-куруқ нобон, ақли калти ва ҳамто ярамас кишилар эди. Бўлгар мен қўлан шинин миндан бирини ҳам қила олмас, менга ўшибаш жон койитмас, умуман, талантсиз маҳкулар эди, холос. Мана, энди қарон, уларнинг фамилияси газета саҳифаларидан тушмайди, сўхбатларда доимо тилга олиниади...

– Қаёқдан биласиз? Эҳтимол, сизни ҳамма таҳир.

– Шундайми? Ҳозир синааб кўрамиз. Айтинг-чи, сиз берин ўйдан Крикунов деган фамилияни ўшифтаганмисиз?

– Йўқ, ўшифтаган ўйк – деди ўйлодиши бирор ўйларни.

– Кўрданизми? Бу менинг фамилиям. Сиз интеллигент, анча ёшга борган одамсиз, лекин менинг фамилияни мутлақа ўшифтаганмисиз. Бу нароҳи ҳарлиги гапларни тасдиқловчи катта далил.

Бирор жумлиқдан кейин Крикунов баландроқ овозда сўзини давом этилди:

– Мана аҳвол! – деди ғазабланни. – Ахойиб одамлар бу ёқд қолиб, арзимаган аиулачилар, акробат ва масҳаробзарларини номи қиҳади, уларни қалоқлоқдан сўрасангиз ҳам айтуб беради. Аховл мана шу!

Учун минут чамаси жимлик давом этилди.

– Руҳсиз этисангиз, мен ҳам сизга бир савол берсам – деди ўйлодиши тортишибигана. – Пушков деган фамилияни ўшифтаганмисиз?

– Пушков? Ҳм, Пушков дедингизми? Йўқ, ўшифтаганмисиз.

– Бу менинг фамилиям, – деди ўшифтаганмисиз. Мен ўтишни беш йилдан берис руҳи университетларидан бирорида.

– Демак, ўшифтаганмисиз дебни...

– Мен ўтишни беш йилдан берис руҳи универ-

ситетларидан бирорида профессорлик қилимади...

Фанлар академияси атасосини. Нашр этилган кўп шуғулланмади.

Биринчидан кетаётган шуғулланмади.